



# एसएलसीमा अक्षराङ्कनको प्रयोग यसै बढ्दैन शिक्षाको गुणस्तर

परीक्षार्थीको मूल्याङ्कनमा जुनसुकै पद्धति अपनाए पनि सिकाइमा स्वतः सुधार हुँदो रहेनछ । विगतमा फै यस वर्ष पनि मूलतः सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीले एसएलसीमा कमजोर प्रदर्शन गरेका छन् र उनीहरूको सिकाइ उपलब्धि खास खास विषयमा निकै न्यून छ । नम्बर/प्रतिशत प्रणालीबाट अक्षराङ्कन पद्धतिमा जाँदैमा यो न्यून सिकाइ उपलब्धि स्वतः उकासिने देखिँदैन ।

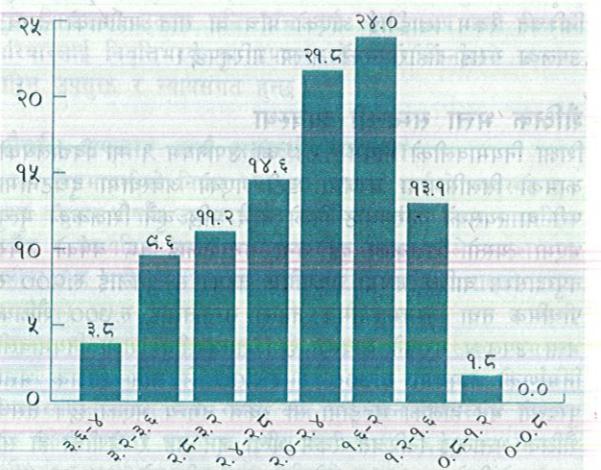
**चै** त २०७२ को एसएलसी परीक्षामा सामेल भएका परीक्षार्थीको रिजल्ट असार २०७३ मा सार्वजनिक गर्ने क्रममा एउटा महत्वपूर्ण परिवर्तन गरियो । परीक्षार्थीको विषयगत तथा कुल प्राप्ताङ्कलाई अंक र प्रतिशतमा उल्लेख गर्ने प्रचलनको अन्त्य गर्दै पहिलो पटक लेटर ग्रेडिङ (अक्षराङ्कन) र ग्रेड प्वाइन्ट एभरेज (जीपीए) लाई आत्मसात गरियो । साथै यसपटकको एसएलसी 'पास' र 'फेल' को प्रचलनबाट पनि विमुख हुन खोज्यो र यसको सहृदयिता प्रमाणीकरणमा जोड रह्यो । एसएलसी नतीजामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग भएसँगै नेपाली सार्वजनिक वृत्त, विशेषत: मिडियमा यसबाटे व्यापक चर्चा भयो । विभिन्न टिप्पणीकाराले उक्त पद्धतिको प्रयोग सकारात्मक भएतापनि यसको हचुवा कार्यान्वयनको विरोध गरे । कोही पास वा फेल नहुने, बरू प्रत्येक विषयमा विषयगत प्रमाणीकरण गरिने र यसो गर्दा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गर्ने नीति शिक्षा मन्त्रालयले अंगीकार गरेको थियो । तर मन्त्रालयको अन्तिम घटीको निर्णयले गर्दा एसएलसी दिएका विद्यार्थीहरूको उल्लेख हिस्सा फेल नभए पनि उच्च माध्यमिक शिक्षाका लागि 'अयोग्य' ठहरियो, जुन नीतिको मर्म विपरीत थियो । तथापि, यस क्रममा भएका कमी-कमजोरीलाई शिक्षा मन्त्रालयले सार्वजनिक रूपमै स्वीकारिसकेको हुँदा आगामी दिनमा यस्ता समस्याको समाधान हुने अपेक्षा गर्न सकिन्द्छ । लेटर ग्रेडिङ प्रणालीसँग सम्बन्धित अन्य महत्वपूर्ण सवाल के छन् भने, एसएलसी परीक्षामा तात्विक सुधार नगरिकन अक्षराङ्कन र विषयगत प्रमाणीकरण मात्रले विद्यार्थीका विषयगत सक्षमता वा अक्षमतालाई सांचिकै मापन गर्दै त? विद्यार्थीको विषयगत सक्षमता मापन गर्नका लागि के कस्ता कदम चाल्नु उपयुक्त हुन सक्छ? र, विद्यार्थीको सक्षमता बढाउनका लागि के गर्न सकिन्द्छ? यो लेख यिनै पक्षमाधि केन्द्रित रहनेछ ।

असमानताबाटे थुप्रै रिपोर्टिङ हुन्थ्ये । 'टप' गर्ने र 'निल' हुने विद्यालयको जिलागत पहिचान पनि सार्वजनिक हुन्थ्यो । तर यसपटक यी पक्षबाटे न तयात धेरै चर्चा भयो, न त विद्यार्थीको औसत सिकाइ उपलब्धिलाई विगतसँग तुलना गर्न नै खोजियो । यद्यपि, यस वर्षको एसएलसी नतीजा केलाउँदा मुख्यतः सामुदायिक विद्यालयमा अद्ययनरत विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा कुनै सुधार भएको देखिदैन । करीब ६० प्रतिशत परीक्षार्थीले जीपीए २.४ भन्दा कम ल्याए, जुन दोस्रो श्रेणी वा सोभन्दा कम हो । (तालिका-१) यो नतीजा विगतको भन्दा कमजोर हो । २०७२ मा करीब ४२

**तालिका-१ :** २०७२ को एसएलसी परिणाममा विद्यार्थीको जीपीए वितरण (प्रतिशतमा)

विद्यार्थीको जीपीए	प्रतिशतमा
३.५	३.५
४.५	६.६
५.५	११.२
६.५	१४.६
७.५	२१.८
८.५	२४.०
९.५	१३.१
१०.५	१.५

प्रस वर्षको नतीजालाई विगतसँग तुलना गर्दा  
अक्षराङ्कन पद्धतिले पैदा गरेको अन्योलाले गर्दा हुन सक्छ, यसपटको  
एसएलसी नतीजाका विभिन्न आयामबाटे सावजनिक वृत्तमा त्यति  
धेरै चर्चा भएको पाइएन। विगतमा नतीजा सार्वजनिक हुनासाथ  
छात्र-छात्रा, गाउँ-शहर तथा निजी-सामदायिक विद्यालयबीचका



**नोट :** यसमा व्यावहारिक परीक्षाको प्राप्ताङ्क जोडिएको छैन।  
**स्रोत :** परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सानोठिमी, २०७३।

प्रतिशत विद्यार्थीले मात्र दोस्रो श्रेणी वा सोभन्दा कम नम्बर प्राप्त गरेका थिए।

हुन त उच्च माध्यमिक कक्षा भर्ना हुनका लागि चाहिने न्यूनतम जीपीए १.६ (४० प्रतिशत) भन्दा कम ल्याउनेको संख्या न्यून छ। (तालिका-१) तर विषयगत हिसाबले हेदा भने यो तस्वीर उत्साहजनक छैन। (तालिका-२) गणित, विज्ञान तथा अंग्रेजी विषयमा विगतमा पनि धेरै विद्यार्थी फेल हुये भने अहिले पनि न्यून ग्रेड खिनै विषयमा छ। गणितमा सबैभन्दा धेरै (४७ प्रतिशत) विद्यार्थीले 'डी' वा सोभन्दा कम ग्रेड प्राप्त गरेका छन् भने विज्ञानमा रुण्डे ४५ प्रतिशतले र अंग्रेजीमा ३६ प्रतिशत विद्यार्थीले यस्तो न्यून ग्रेड ल्याएका छन्। शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गतको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले मंसीर २०७२ मा जारी गरेको विद्यालय शिक्षामा अक्षराङ्कन पद्धति कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७२ ले 'डी' ग्रेडलाई अपर्याप्त मानेको छ। सो कार्यविधि अनुसार यस्तो ग्रेड ल्याउने विद्यार्थीको सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक अभिव्यक्ति, समस्या समाधान तथा कुनै विषयवस्तुलाई स्वतन्त्र रूपमा सिक्कन र पुनर्गठन गर्न सक्ने क्षमता पर्याप्त मात्रामा हुँदैन। त्यसैले जीपीएका आधारमा करीब ८५ प्रतिशत विद्यार्थी उच्च माध्यमिक शिक्षाका लागि योग्य ठहरिए पनि गणित, विज्ञान तथा अंग्रेजीमा न्यून ग्रेड ल्याएका कारण कम्तीमा पनि ३६ प्रतिशत विद्यार्थी त्यसिन्मिति अयोग्य देखिए।

विगत दुई वर्षपूर्वी, एसएलसीका कुल परीक्षार्थीमध्ये छात्राको हिस्सा छात्रभन्दा बढी रहेदै आएको छ, जुन आफैमा सकारात्मक हो। २०७१ मा एसएलसी दिने कुल परीक्षार्थीमध्ये ५०.१२ प्रतिशत छात्र थिए भने २०७२ सालमा छात्रा हिस्सा ५०.२ प्रतिशत पुगयो। तर २०७२ सालको नतीजामा भने छात्राको पास प्रतिशत ५४ थियो भने छात्राको जम्मा ४९। यस पटक पास वा फेलको कुरा नभए पनि जीपीए २.४ र सोभन्दा माथि ल्याउने कुल विद्यार्थी संख्यामा पुरुषको बाहुल्य छ, भने सोभन्दा तल महिलाको बाहुल्य छ। (तालिका-३) अर्थात्, पुरुषको तुलनामा महिलाको प्रदर्शन कमजोर रहेदै आएको छ। त्यसैगरी सामूदायिक-निजी विद्यालयबीच पनि विगतका जस्तै

**तालिका-२ :** अनिवार्य विषयमा 'डी+' भन्दा कम ल्याउने विद्यार्थी (संख्या र प्रतिशतमा)

विषय	जाँच दिने कुल विद्यार्थी संख्या	डी+ भन्दा कम ग्रेड ल्याउने विद्यार्थी संख्या	प्रतिशत
अंग्रेजी	४,३६,८८३	१,५७,९६४	३६.०
नेपाली	४,३७,१३३	६६,६७६	१५.३
गणित	४,३७,१५७	२,०५,५६४	४७.०
विज्ञान	४,३७,०९८	१,५८,८८८	४४.८
सामाजिक	४,३७,१७६	१,१२,०३६	२५.६
स्वाजीवा	४,३६,४३६	४३,३०८	८.८

**नोट :** यसमा व्यावहारिक परीक्षाको प्राप्ताङ्क जोडिएको छैन। स्वाजवां = स्वास्थ्य, जनसंख्या तथा बातावरण।  
**स्रोत :** परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सानोठिमी, भक्तपुर, २०७३।

महत्वपूर्ण प्रश्न के हो भने, विद्यार्थीले एसएलसीमा हासिल गरेको ग्रेड तिनको सिकाइ स्तर तथा क्षमताको वास्तविक मूल्याङ्कन होत ? परीक्षण गर्ने क्रममा हामीले साँच्चिकै विषयगत प्रमाणीकरण गरिरहेका छौं त ?

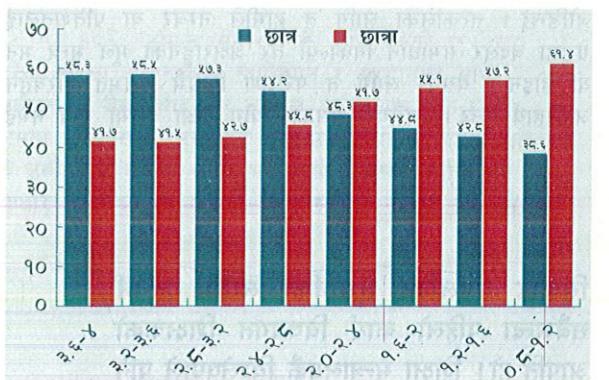
अन्तर छन्। २०७२ को नतीजामा सामुदायिक विद्यालयतर्फका जम्मा ३३ प्रतिशत विद्यार्थी पास भएका थिए भने निजीतरफका करीब ८० प्रतिशत। निजी विद्यालयका कुल विद्यार्थीमध्ये रुण्डै ७७ प्रतिशतले डिस्टिङ्युशन वा फस्ट डिभिजन ल्याएका थिए भने सामुदायिक विद्यालयका मात्र ६ प्रतिशत विद्यार्थीले यस्ता डिभिजन ल्याएका थिए। डिस्टिङ्युशन ल्याउने कुल विद्यार्थीमध्ये रुण्डै ८३ प्रतिशत निजी विद्यालयका थिए। यस पटक पनि सबैजसो विषयमा ‘बी’ वा सोभन्दा माथिल्लो ग्रेड ल्याउनेमा निजी विद्यालयका विद्यार्थी धेरै छन् भने डी +, ‘डी’ र ‘इ’ ल्याउनेमा भने सामुदायिक विद्यालय अधि छन्। (तालिका-४)

अबको कार्यदिशा

माथिको चर्चावाट के स्पष्ट हुन आउँछ भने परीक्षार्थीको मूल्याङ्कनमा जुनसुकै पद्धति अपनाए पनि सिकाइमा स्वतः सुधार हुँदै रहेन्छ। विगतमा कै यस वर्ष पनि मूलतः सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीले एसएलसीमा कमजोर प्रदर्शन गरेका छन् र उनीहरूको सिकाइ उपलब्धि खास खास विषयमा निकै न्यून छ। गणित, विज्ञान, अंग्रेजी र केही हडसम्म सामाजिकलाई यस्ता विषयको रूपमा हेर्न सकिन्दू। नम्बर/प्रतिशत प्रणालीवाट अश्वराङ्कन पद्धतिमा जाइमा यो न्यून सिकाइ उपलब्धि स्वतः उकासिने देखिदैन। यसका लागि केही संरचनागत, केही नीतिगत तथा केही कार्यगत सुधारको आवश्यकता छ।

**तालिका-३ :** २०७२ को एसएलसी परिणाममा

## छात्र-छात्राको जीपीए वितरण (प्रतिशतमा)



नोट : यसमा व्यावहारिक परीक्षाको प्राप्ताङ्क जोडिएको छैन । जीपीए ०.८ भन्दा कम ल्याउने परीक्षार्थी जस्मा आठ जना भएकाले तिनलाई यहाँ समावेश गरिएको छैन ।

स्रोत : परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सानोठिमी, भक्तपुर, २०७३।

## विश्लेषण

**तालिका-४ :** २०७२ को एसएलसी परिणाममा सामुदायिक तथा  
निजी विद्यालयका विद्यार्थीको विषयगत ग्रेड उपलब्धि (प्रतिशतमा)

विषय	ए+ र ए		बी+ र बी		सी+ र सी		डी+		डी र इ	
	सामुदायिक	निजी								
अंग्रेजी	१.८	४२.३	७.२	४०.१	२२.६	१२.५	२१.०	२.४	४७.४	२.२
नेपाली	०.५	५.३	१३.८	४८.७	४३.८	३७.६	२२.३	५.६	१८.६	२.४
गणित	२.४	३५.३	६.५	२८.५	१६.७	२०.७	१४.१	६.५	६०.३	८.०
विज्ञान	१.२	२१.३	५.३	३५.१	१८.६	२६.६	१८.०	७.७	५७.०	८.५
सामाजिक	०.३	५.१	६.२	४४.०	३३.६	३८.६	२६.५	७.५	३३.०	३.८
स्वाजीवा	२.५	३२.८	२३.४	५०.३	४५.८	१४.१	१५.४	१.८	१२.८	१.०

नोट : स्वाजीवा=स्वास्थ्य, जनसंख्या तथा वातावरण। यसमा व्यावहारिक परीक्षाको प्राप्ताङ्क जोडिएको छैन।

स्रोत : परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सानोठिमी, भक्तपुर, २०७३।

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार्नका लागि गर्नुपर्ने सबैभन्दा पहिलो कार्य विषयगत शिक्षकको (अ) पर्याप्ततासँग जोडिन्छ। सबैलाई थाहा भएकै कुरा हो कि विशेषगरी सामुदायिक विद्यालयको निम्न-माध्यमिक र माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षकको कमी छ। यो अभाव गणित, विज्ञान र अंग्रेजी विषयको अध्यापनमा निकै खटकिन्छ, खासगरी ग्रामीण भेकमा। शिक्षा मन्त्रालयको आन्तरिक विश्लेषणले पनि माध्यमिक तहमा करीब २३ हजार शिक्षकको कमी रहेको देखाउँछ, जुन अहिले माध्यमिक तहमा उपलब्ध दरबन्दीकै हाराहारी हुन आउँछ। त्यसैले शिक्षक दरबन्दीमा वृद्धि तथा उनीहरूको विषयगत वृत्ति विकासमा थप लगानी नितान्त आवश्यक छ। लामो समयदेखि राहत कोटा र प्रतिविद्यार्थी लागत (पीसीएफ) अनुदानमार्फत शिक्षक अभाव टार्दै आएको सरकारी अर्थ संयन्त्रले थप दरबन्दीको मागलाई सजिलै स्वीकार्न छाँट देखाएको छैन। तर माओवादी द्वन्द्व शुरू भएयता एक लाखभन्दा बढी नियमित सशस्त्र फौज थिपसकेको राज्यका लागि शिक्षाको यो माप न त नाजायज हो, न राज्यको स्रोतभन्दा बाहिरको कुरा नै।

दोस्रो पक्ष अक्षराङ्कन पञ्चतिको प्रयोग र यसको विस्तारसँग जोडिन्छ। तत्कालका लागि त हामीले नम्बर वा प्रतिशतलाई ग्रेडमा बदलेर समाधान निकाल्यै तर अक्षराङ्कनको मूल मन्त्र भने यो होइन। यसका लागि त परीक्षण विधिमै मूलभूत परिवर्तन अपरिहार्य हुन्छ। त्यसैगरी यसको प्रयोग कक्षा दशमा मात्र नभई

सिकाइ उपलब्धि सुधार्नका लागि गर्नुपर्ने सबैभन्दा पहिलो कार्य विषयगत शिक्षकको आपूर्ति हो। शिक्षा मन्त्रालयकै विश्लेषणले पनि माध्यमिक तहमा करीब २३ हजार शिक्षकको कमी रहेको देखाउँछ, जुन अहिले सो तहमा उपलब्ध दरबन्दीकै हाराहारी हुन आउँछ।

तल्ला कक्षामा पनि गरिनुपर्दै, जसले गर्दा विद्यार्थी र शिक्षक दुवै यसको प्रयोगमा अभ्यस्त हुन सकून। हामीले प्राथमिक तहदेखि नै यस्तो पद्धतिवाट विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी बसालन सकेनौ र एसएलसीभन्दा माथि पनि यसको प्रयोग गर्ने सकेनौ भने यो केवल एउटा कर्मकाण्ड हुन जानेछ।

तर सबैभन्दा महत्वपूर्ण प्रश्न के हो भने, विद्यार्थीले एसएलसीमा हासिल गरेको ग्रेड तिनको सिकाइ स्तर तथा क्षमताको वास्तविक मूल्याङ्कन हो त? परीक्षण गर्ने क्रममा हामीले साँच्चकै विषयगत प्रमाणीकरण गरिरहेका छौं त? अन्य धेरै मुलुकमा झै नेपालको माध्यमिक पाठ्यक्रमले पनि सिर्जनात्मक, आलोचनात्मक र विश्लेषणात्मक क्षमतासहितका प्रतिस्पर्धी नागरिक विकास गर्ने उद्देश्य राखेको छ। पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले जारी गरेको अक्षराङ्कन कार्यान्वयन कार्यविधिले पनि विभिन्न ग्रेडको व्याख्या गर्दा विद्यार्थीको समस्या समाधान क्षमता, सिर्जनात्मकता, समालोचनात्मक अभिव्यक्ति तथा कुनै पनि विषयवस्तुलाई स्वतन्त्र स्पमा सिक्न र पुर्नगठन गर्ने सक्ने क्षमताको मूल्याङ्कनलाई जोड दिएको छ। तर के एसएलसीले माथि उल्लिखित यावत क्षमताको यथेष्ट मूल्याङ्कन गरिरहेको छ त? मार्टिन चौतारीको हालैको अनुसन्धानले के देखाउँछ भने एसएलसीले जाँच्ने भनेको मूलतः 'घोकन्ते' र 'आकन्ते' शिक्षा हो। अर्थात् प्रायः सबै विषयका प्रश्नपत्रमा विद्यार्थीको सम्झना र स्मरण क्षमता मात्र मापन गर्ने निम्न संज्ञानात्मक प्रकृतिका प्रश्नको बाहुल्य छ। यसको तुलनामा विद्यार्थीको विश्लेषण गर्ने, मूल्याङ्कन गर्ने, सोच विचार गर्ने र सश्लेषण गर्ने, उनीहरूका रचनात्मक र सिर्जनात्मक क्षमता मापन गर्ने उच्च संज्ञानात्मक प्रकृतिका प्रश्न भने न्यून मात्रामा छन्। (हे. शिक्षक, चैत २०७२) यसबाट के बुझ सकिन्छ भने एसएलसीले विभिन्न प्रकारका क्षमताको समुचित मापन गरिरहेको छ भनेमा हामी निश्चिन्त हुनसक्ने बलियो आधार छैन। त्यसैले विषयगत प्रश्नपत्रको गुणस्तरमा सुधार अपरिहार्य छ ताकि प्रश्नपत्रले विभिन्न क्षमता मापन गर्ने प्रश्नलाई यथेष्ट मात्रामा समेट्न सकून। एसएलसी परीक्षामा हुने यस्तो सुधारले विषयगत प्रमाणीकरणलाई त दरिलो पार्ने छ तै, शिक्षण-सिकाइको दैनन्दिनीमा पनि सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने अपेक्षा गर्ने सकिन्छ।

(लेखक भट्ट मार्टिन चौतारीसँग आवद्ध अनुसन्धान हुन्।)